

УДК 81.111:81.161.2'42

**БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ КОНЦЕПТІВ ЧАС І ПРОСТІР
У РОМАНІ КЕЙТ ЛОРЕН «FALLEN»**

Димитренко Л.В., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри англійської мови та методики її викладання
Херсонський державний університет

У статті проаналізовано зміст, структуру та напрями розгортання концептів ЧАС і ПРОСТІР у романі Кейт Лорен "Fallen", розкрито специфіку реалізації простору та часу як базових онтологічних категорій у тексті сучасної літератури постмодернізму.

Ключові слова: *концепт, напрямок розгортання, композиційна функція, стилістична функція, імплікативна функція, аксіологічна функція.*

В статье проанализированы содержание, структура и направления разворачивания концептов ВРЕМЯ и ПРОСТРАНСТВО в романе Кейт Лорен "Fallen", раскрыта специфика реализации пространства и времени как базовых онтологических категорий в тексте современной литературы постмодернизма.

Ключевые слова: *концепт, направление разворачивания, композиционная функция, стилистическая функция, имплицитивная функция, аксиологическая функция.*

Dymytrenko L.V. MULTI-FACETED CONCEPTS OF TIME AND SPACE (THE CASE STUDY OF "FALLEN" BY KATE LAUREN)

The article touches upon the contents, structure and development of the concepts TIME and SPACE in the novel "Fallen" by Kate Lauren; it is aimed at revealing some specific ways these basic ontological categories are realized in the text of contemporary postmodern literature. Space and time are one of the fundamental concepts that form the basis of human perception of the world and are lexical in all languages of the world and point to a common conceptual basis on which human language, thought and culture are based. Space and time are also some of the important concepts of culture, through which one perceives, interprets and reflects the world. The purpose of the paper is to determine the content, structure and functions of the concept of time and space in the novel of contemporary American writer Kate Loren «Fallen». The concepts of time and space make it possible to construct the plot of the analyzed work, to help characterize the main characters, the implication of the idea of the novel, and transfer the author's assessment.

Key words: *concept, direction of development, compositional function, stylistic function, implicit function, axiological function.*

Простір і час є одними з фундаментальних понять, що формують основу людського світосприйняття та підлягають лексикалізації в усіх мовах світу й указують на спільний поняттєвий базис, на якому ґрунтується людська мова, мислення й культура. Простір і час також є одними з важливих концептів культури, за допомогою яких людина сприймає, осмислює та відображає світ.

В українському мовознавстві проблемі вивчення категорій простору та часу присвячені наукові розвідки Є. Бондаренко (еволюція поняття часу в англійській мові та дискурсі), В. Головіної (просторові параметри в поезії О. Забужко), Н. Гошилик (схемні образи часу в сучасній англійській мові), Н. Романової (лексико-семантична група слів із просторовим значенням у німецькій мові (діахронічне дослідження)) та ін. [2; 4; 5; 7].

Українські лінгвісти також розглядають питання концептуалізації простору та часу. Зокрема, Є. Бондаренко присвятила докторську дисертацію вивченню когнітивно-семантичних характеристик лексичних засобів утілення поняття часу як наукового та позанаукового явища в системі англійської мови й у різних типах дискурсу про-

тягом їх розвитку в VII–XXI ст., В. Ніконова досліджує концептуальний простір трагічного, О. Стефурак розглядає концептуалізацію простору в семантиці прийменників французької та румунської мов, І. Андрєєва вивчає лінгвокогнітивні параметри концептуалізації простору та часу засобами англійської фразеології.

Аналізуючи мовну концептуалізацію простору та часу, лінгвісти відзначають специфічний характер сприйняття й кодування просторово-часових відношень у людській свідомості та в мові. Саме тому стаття присвячена вивченню специфіки реалізації зазначених категорій у тексті сучасної літератури постмодернізму, актуальність дослідження якої зумовлена загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення та моделювання вербалізованого знання про світ, зокрема про простір і час як його базові онтологічні категорії.

Мета статті полягає у визначенні змісту, структури та функцій концептів ЧАС і ПРОСТІР у романі сучасної американської письменниці Кейт Лорен «Fallen».

Для досягнення цієї мети послідовно розв'язуються завдання встановлення семан-

тичного простору та структурно-функціональних характеристик концептів ЧАС і ПРОСТІР у романі Кейт Лорен «Fallen».

Художній час і простір являють собою взаємозв'язок часових і просторових координат літературного тексту. Художній час літературного твору функціонує у двох іпостасях: час подій і персонажів художнього твору та час дійсності реципієнта цього твору.

Уявлення про час у світовій літературі та культурі змінювались у процесі історичного розвитку суспільства. Це спричинило появу таких різновидів художнього часу, як циклічний, міфологічний, казуальний, есхатологічний, спіральний, міфопоетичний та ін.

Художній простір літературного твору реалізується у своєму взаємозв'язку з часом і має такі характеристики, як відкритість, замкненість, просторість, доступність/недоступність до огляду, місткість, сенсорне сприйняття. Залежно від цих характеристик простір може бути відкритим, закритим, зовнішнім і внутрішнім, «своїм» і «чужим», прямим і кривим, великим і малим, локальним і глобальним, близьким і далеким.

Час і простір художнього твору мають суб'єктивну природу та реалізуються у свідомості автора, персонажів і читача літературного тексту. Художній час і простір охоплюють усі ланки літературного твору: впливають на родово-жанрову специфіку тексту, утілення естетичних засад літературного напрямку, композиційну структуру, висвітлення художнього образу у творі. За своїми функціями в літературному творі час і простір поділяються на сюжетні, фабульні, топографічні, авторські, соціально-історичні, побутові, фантастичні, міфологічні, психологічні, метафізичні часопросторові характеристики.

Аналізований нами твір являє собою зразок сучасного літературного витвору постмодернізму зі складною структурою часопросторової матриці, у яку вбудовані персонажі, події, авторські думки, читачькі інтерпретації тощо. Кейт Лорен уражає читачів стилістичною неординарністю та новаторством трактування концептів ЧАС і ПРОСТІР у романі «Fallen». Індивідуальний стиль авторки характеризується високим ступенем описовості, який реалізовано через використання епітетів, метафор, персоніфікації, прийомів антиутопії та флешбеку. Категорія простору представлена триступневим рівнем (небеса, земля, пекло). Крім того, вона зумовлюється вертикальністю та горизонтальністю викладу сюжетно-просторових відносин. Натомість категорія часу виражена кризь призму циклічності та замкненості.

У результаті проведеного аналізу нами визначені такі напрями розгортання простору та часу, перетин ліній яких утворює багатовимірну систему координат існування Всесвіту.

Вертикальне розгортання часу та простору являє собою тривимірний континуум, який поєднує земний, небесний і пекельний простори. Це середовище дозволяє мандрувати між світами жива душа отримує не просто так, а, як правило, у результаті певної провини чи заслуги перед Богом. Творець відкриває чи закриває вхід у світ живих, мертвих, святих; саме тому душа блукає неприкаяною. Цю сферу буття представляють такі герої роману: Деніел, Кем, Білл, нефіліми, янголи, надлюдські істоти. Так, Деніел – це образ грішного янгола, який не одне сторіччя проходить випробування трагічним коханням. Кожні сімнадцять років, тільки-но знайшовши свою любов, він змушений її втрачати. Завершальною точкою кожної історії є «пекельний поцілунок», після якого головна героїня Люсинда Прайс неодмінно згоряє й повстає з попелу лише через сімнадцять років. Образ Кема являє собою ще одну авторську інтерпретацію янголоподібної істоти, яка змушена одвічно кохати Люсинду Прайс і знати напевно, що вибір Люсинди буде на користь супротивника. Білл – це провідник Люсинди Прайс по передвіснику (або часопросторовому порталу між вимірами буття), саме він був її помічником у лабіринті часу, простору, інших життів, вимірів, координував і направляв юну дівчину. Як ми бачимо, вищеперераховані образи-душі є приреченими пройти низку випробувань для того, щоб отримати прощення. Ці персонажі перебувають одразу в трьох вимірах, живучи на землі, у пеклі та на небесах. Вертикальне розгортання просторового виміру есплікується в тексті за допомогою дієслів із постпозиційними лексемами, наприклад *“to fly high into the sky”*: *“Daniel spread his white wings and taking the girl’s hand flew high into the sky”* [10, p. 85].

Горизонтальна модель розгортання часопросторових характеристик буття представлена здебільшого земним життям головної героїні, її родини, друзів і кола її спілкування. Так, головна героїня не має права перебувати ні в пеклі, ні на небі, натомість має можливість переміщуватися в минулі життя. Таким чином вона відвідала різні країни, міста, перебувала в різноманітних історичних просторово-часових рамках, наприклад: *“Luce planned on*

keeping her eyes closed all six hours of the cross-country flight from Georgia out to California, right up until the moment when the wheels of the plane touched down in San Francisco" [10, p. 138]. У наведеному прикладі лексичні одиниці *Georgia, California, San Francisco* є маркерами горизонтального руху, що не виходить за рамки земного континууму.

Таку вертикально-горизонтальну схему представляємо як вісь координат, лінії якої мають спільну точку перетину, а саме головну героїню роману – Люсінду Прайс. Саме заради неї молоді янголи спускаються з небесного виміру в земний простір.

Також ми можемо констатувати, що головною моделлю розгортання часу в аналізованому творі є замкнений цикл, утілений у непереривності життя головної героїні, яка помирає та перероджується кожні сімнадцять років, як-от у фрагменті тексту, що містить лексичний маркер повторюваності *“again”*: *“She took off running toward him. Within a second, his arms were around her, her face buried in his chest, and Luce let out the longest, deepest breath. Her mouth found his and they sank into a kiss. She went slack and happy in his arms. Razor claws and dull red eyes. Choking stench of death and rot. Darkness everywhere, so complete in its doom it made light and love and everything good in the world feel tired and broken and dead. A passionate kiss turned the girl into a pile of ashes. He lost her again”* [10, p. 105]. Завдяки циклічності таких трагічних подій авторка роману імплікує думку про необхідність розірвання замкненого кола буття та початок активних дій. Лінійна модель часу в романі Кейт Лорен *«Fallen»* доповнена циклічною моделлю, що є підпорядкованою природному ритму *«смерть – відродження»*, якому відповідає й життя окремої людини, тим самим циклічний час пов'язаний у поетиці роману з ідеєю тотожності природного/надприродного та людського світів.

Іншою моделлю розгортання часу є *«безмежний час»*; цей тип часу неможливо вирахувати, пізнати чи відміряти. Така форма буття в необмеженому часі представлена вічним життям янголів (Деніела, Кема, Білла) та інших надлюдських істот. Крім того, період зустрічі головних героїв теж можна вважати безмежним, тому що протягом багатьох сторіч молоді люди знаходять і втрачають один одного. Безмежним є також їхнє кохання та відданість, які перебувають поза всякими часовими рамками. Зауважимо, що проходячи такі випробовування, герої переходять на геть новий якісний рівень. Отже, час і простір також є героями

роману, адже вони відіграють роль на рівні з янголами як інструменти чи посередники Божественної волі. Вищезазначені концепти персоніфікуються й набувають людської здатності допомагати та направляти героїв твору. Нами визначені такі функції концептів ЧАС і ПРОСТІР: композиційна функція, яка зумовлює побудову сюжетної лінії твору та розгортання подій; стилістична функція, яка допомагає схарактеризувати головних персонажів твору; імплікативна функція, яка засвідчує приховану ідею твору; аксіологічна функція, яка передає авторську оцінку.

Просторове оточення дає змогу читачеві простежити внутрішні стани героїв. У зв'язку з тим, що кожний художній образ є зазвичай хронотопічним, часопросторовий континуум як формально-змістова категорія розкриває й образ персонажа. Це позначається на тих загальних чинниках, які формують і конкретизують сюжет аналізованого роману. До таких належать часопросторові характеристики подорожей головних героїв, у яких час і простір виконують функції тих факторів, що поєднують усі фрагменти твору, присвячені епізодам пересування персонажів між різними часами та просторами. У такому аспекті концепти ЧАС і ПРОСТІР проходять через увесь цикл романів *«Fallen»* і надають йому своєрідної єдності, реалізуючи метафору *«життєвого шляху»*. Змістовність, закладена у формах часу та простору, виявляє себе як їхня здатність надавати нову інформацію, глибше розкриває авторську художню концепцію, яку неможливо досягнути в інший спосіб.

Особливий інтерес викликає стилістична характероутворююча функція концептів ЧАС і ПРОСТІР, за допомогою яких розкривається внутрішній світ героїв, що співвідноситься з реальним видимим світом, завдяки чому їхні образи стають виразнішими. Герої роману виконують, так би мовити, поставлені завдання автора й залежно від досягнутих результатів набувають негативних або позитивних характеристик, тобто читацьких оцінок. Слід зазначити, що фактично всі персонажі, окрім розкриття власного характеру та сенсу перебування у творі, допомагають насамперед вибудувати образ Люсінди Прайс. Усі вони є інструментами в руках автора, що скеровані на допомогу головній героїні твору. Але незважаючи на те, що Кейт Лорен на перший план твору виводить двох героїв (Люсінду та Деніела), кожен персонаж у романі відіграє важливу роль і вносить свої барви. Саме за допомогою різних характерів роман набуває стилістичного, смислового, контекстуального забарвлення.

Авторка твору звертається до особливо-го виду художнього часу – Вічності. Цей час має причетність до всього, що стосується божественної сфери та духовних цінностей. Саме тому в романі поряд із горизонтальним зображенням подій з'являється часова та просторова художня вертикаль. Дуалізм такого авторського уявлення різко поділяє світ на полярні пари. Звідси – поділ на протилежні вертикальні осі: небесне протистоїть земному, Бог – дияволу; поняття верху має відтінок добра, благородства, чистоти, поняття низу – зла, бруталності, нечистоти. На нашу думку, такі просторові уявлення авторки роману пов'язані з релігійно-моральними чинниками, тому вона уподібнює шлях своїх персонажів духовним пошукам, шляху душевного самовдосконалення.

Художня вертикаль часопросторових характеристик, яку Кейт Лорен вибудовує у вигляді тричленної структури (небо – земля – підземелля, рай – світ людей – пекло), має аксіологічну спрямованість. Із нею пов'язане зображення таких протилежностей, як життя й смерть, добро й зло, честь і сором тощо. За твердженням В. Топорова, саме вертикальна вісь простору найбільш чітко зображує ієрархічну структуру об'єктів: «небіжчики, душі предків, демони, злі божества, хтонічні тварини – унизу; люди, тварини – посередині; птахи, янголи, вищі божества – зверху» [8, с. 257]. Найвищий пласт вертикального хронотопу пов'язаний із поняттям позачасового або вічності. Усе найкраще цього світу, найліпші побажання й діяння, усе духовне життя людини належить до верхівки вертикальної осі. Середній пласт відображає побутове життя людини. Цей художній простір найскладніший, наповнений протиріччями й об'єднанням характерних рис верхнього й нижнього світів. Художній час літературного твору в цій площині рухається по горизонталі в різноманітних напрямках: у хронологічній послідовності, перспективно, ретроспективно, уповільнюючи або пришвидшуючи темп. Нижчий світ вертикальної осі характеризується відсутністю руху, свободи, творчості; йому притаманне тваринне, гріховне, нетворче начало. У цій площині час ніби зупиняється, застигає у вічній нерухомості.

Таким чином, часопросторова структура роману Кейт Лорен «Fallen» є складною й багаторівневою. У романі переплітаються всі часові та просторові площини, відбу-

ваються постійні переходи з одного часу та простору в інший, «усеохоплююче сьогодні» руйнується спогадами й роздумами, переплетення подій відображають внутрішній стан протагоністки. Водночас уведення в романний часопростір «позачасовості» та «циклічності» чи перестрибування з одного часопросторового шару в інший формують спроби авторки подолати «часопростір-як-убивцю», створити новий часовий і просторовий порядок, базований не на лінійності, а на циклічному повторенні часопростору, що рухається за спіраллю. При цьому цілісність «Я» для авторки можлива лише в «позачасопросторі», де поєднуються всі часопросторові шари: минуле, теперішнє й майбутнє.

Вищезазначені функції концептів ЧАС і ПРОСТІР зумовлюють побудову сюжетної лінії аналізованого твору, допомагають схарактеризувати головних персонажів, їхні характери, імплікують ідею роману, передають авторську оцінку. Автор з артистичною майстерністю міксує минуле, теперішнє та майбутнє для того, щоб вивести своїх героїв на новий якісний рівень буття та показати еволюцію їхніх характерів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтин М. Форми времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Вопросы литературы и эстетики. М.: Художественная литература, 1975. С. 234–407.
2. Бондаренко С. Еволюція поняття часу в англійській мові та у дискурсі: автореферат на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук зі спеціальності 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2012. 35 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Отв. ред. М. Кронгауз. М., 1996. 416 с.
4. Головіна В. Просторові параметри у поезії Оксани Забужко. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 23 (62). № 2. Ч. 2. Симферополь. 2010. С. 36–40.
5. Гошилик Н. Схемні образи часу в сучасній англійській мові: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 220 с.
6. Кардашук О. Семантичне поле простору як фрагмент мовної картини світу. Наукові праці. Том 98. Випуск 85. Серія: Філологія. Мовознавство. Кіровоград, 2009. С. 35–38.
7. Романова Н. Лексико-семантична група слів з просторовим значенням у німецькій мові (діахронічне дослідження): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2004. 385 с.
8. Топоров В. Пространство и текст. Текст: семантика и структура. М.: Художественная литература, 1983. С. 227–284.
9. Удовенко Л. Авторське створення топонімічного простору в художньо-історичному творі (на матеріалі роману Павла Загребельного «Диво»). Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2012. № 1006. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Вип. 15. С. 105–109.
10. Lauren Kate. Fallen. URL: <http://www.knigochei.net/seriya/4089-seriya-knig-padshie-loren-keyt.html>.